

ĮMONIŲ SOCIALINĖS ATSAKOMYBĖS FORMAVIMAS RACIONALIAUS VEIKIMO KONTEKSTE

Sigitas Vaitkevičius¹, Dalia Stukaitė²

Kauno technologijos universitetas, Lietuva, ¹sigitas.vaitkevicius@ktu.lt, ²dalia.stukaite@ktu.lt

Anotacija

Įmonių socialinė atsakomybė (ISA) ankstesniajame raidos periode pasižymėjo orientacija į įmonių racionalų veikimą ir buvo išreikšta per įvairių veiklos sprendimų priėmimą. Iki šių dienų ISA apibrėžimas buvo praplėstas ir modifikuotas daug kartų, tačiau pagrindinės racionalaus veikimo dimensijos išliko ir dominuoja daugelyje apibrėžimų ir sampratų. ISA raidos istorijoje pasitaikė ir tokių atvejų, kai apibrėžimas papildytas iracionalaus veikimo požymiais, tokiais kaip „ideologija“, „politika“ ar „interesai virš ekonominių ir techninių įmonės tikslų“. Šiame straipsnyje kaip racionalios ISA teorijos formavimo prielaida pasirenkama Nash (1951) žaidimų teorija, kuri iliustruoja iracionalaus sprendimų priėmimo pasekmes, kurios vėliau straipsnio autorių aiškinamos socialinės atskirties ir marginalumo kontekste. Išdėstytų argumentų pagrindu straipsnyje pasiūlomas įmonės socialinės atsakomybės raiškos socialinių pasekmių modelis.

Straipsnio tikslas – teoriškai apibrėžti įmonių socialinę atsakomybę ir įvardinti jos formavimo principus racionalaus veikimo kontekste

Apibrėžiant ISA, susisteminti ISA apibrėžimai ir sudaryta taksonomija pagal aštuonis požymius. Šios grupės sudarytos kompleksiskai taikant autorinės-teminės ir chronologinės-teminės šaltinių analizės metodus apjungiant juos į vieną sistemą, įgalinančią vienu metu gauti rezultatą traktuoti laiko ir autoriaus atžvilgiu. Šiais metodais išskirtų teiginių sisteminimas ir interpretavimas vėliau buvo atliekamas hermeneutinės analizės metodu, kuris leido kokybiškai validuoti teiginių priskyrimą įvardintoms grupėms bei palengvino išskirtų teiginių interpretavimą racionalumo teorijos atžvilgiu.

Raktažodžiai: įmonių socialinė atsakomybė, racionalus veikimas, socialinė atskirtis, marginalizacija

Įvadas

Įmonių socialinės atsakomybės (ISA) nagrinėjimas įgauna vis didesnę pagreitį. Šiuo metu ji nagrinėjama įvairiuose kontekstuose bei srityse, tarp kurių yra ir vadyba. Pasak Juščiaus (2007), įmonių socialinės atsakomybės istorija siekia Smith (1776) laikus, nepaisant to, kad tuometinis suvokimas kardinaliai skiriasi nuo šiandieną dominuojančios ISA sampratos.

Įvairių ir tuo pat metu įvairių laikotarpių apibrėžimų analizė parodė, kad įmonių socialinės atsakomybės raiška ankstyvuojų laikotarpiu sieta su įmonių racionalių veikimu ir jų veiklos sprendimų priėmimu. Skirtumas tik tas, jog autoriai pabrėždavo skirtingas įmonių socialinės atsakomybės sampratos sritis. Iki dabar ISA apibrėžimo aprėptis keitėsi. Jis buvo praplėstas ir modifikuotas, taip pat padidėjo jo detalizacijos lygis. Tačiau kaip ir ankstesniuose, pagrindinės racionalaus veikimo dimensijos išlieka ir dominuoja daugelyje autorių pasiūlytų apibrėžimų ir sampratų (Juščius, 2007; Blattberg, 2000; Key, 1999; Sternberg, 1997; Jones, 1995; Donaldson ir Preston, 1995; Williamson, 1993; Ricardo, 1815; Malthus, 1826; Mill, 1844; Barney, 1991; Wernerfelt, 1984; Penrose, 1959; Smith, 1776). Kartais pasitaiko kad apibrėžimas papildomas iracionalaus veikimo aspektais (Donaldson ir Davis, 1991; Say, 1821; Marx, 1906), tokiais kaip ideologija ir politika (LR SADM, 2005), interesai virš ekonominių ir techninių įmonės tikslų (Gudonienė ir Liepuvienė, 2007). Šie ir kiti straipsnyje aptariami apibrėžimai rodo, jog kai kurie autoriai formuodami ISA apibrėžimą yra linkę aukoti organizacinio veikimo esminius principus ir pagrindines nuostatas. Šiame straipsnyje Nash (1951) žaidimų teorija, iliustruojanti iracionalaus sprendimų priėmimo pasekmes pasirenkama, kaip racionalios ISA teorijos formavimo prielaida.

Bent keletas autorių pastebi, jog aiškios ISA koncepcijos nebuvimas sąlygoja didelę ISA apibrėžimų įvairovę (Votaw, 1973; Panwar ir kt., 2006; Matten ir Crane, 2005; Nisim ir Benjamin, 2008; Juščius ir Snieska, 2008), o DeFillipi (1982), Post (1978), Preston ir Post (1975) atkreipia dėmesį ir į tai, kad ISA sąvoka stokoja teorinės integracijos ir empirinio patikrinimo. Tai iš esmės leidžia daryti prielaidą apie ISA apibrėžties aktualumą ir būtinumą. Panašios nuomonės prisilaiko ir Jonker ir Marberg (2007), kurių manymu, ISA iki šiol vis dar lieka labiau idėja su neaiškia koncepcija, apie kurią akademinė bendruomenė, verslo ir valstybės atstovai diskutuoja skirtingose srityse ir naudodami skirtingus žodynus. Toks neapibrėžtumas iššaukia verslo atstovų ir visuomenės skepticizmą ISA atžvilgiu.

Straipsnio tikslas – teoriškai apibrėžti įmonių socialinę atsakomybę ir įvardinti jos formavimo principus racionalaus veikimo kontekste.

Tyrimo metodika ir metodai. Tyrimo metu sudaryta ĮSA apibrėžimų taksonomija pagal aštuonis požymius. Požymiai išskirti kompleksiskai taikant autorinės-teminės ir chronologinės-teminės šaltinių analizės metodus, apjungiant juos į vieną sistemą įgalinančią vienu metu gautą rezultatą traktuoti laiko ir autoriaus atžvilgiu. Šiais metodais išskirtų teiginių sisteminimas ir interpretavimas vėliau buvo atliekamas hermeneutinės analizės metodu, kuris leido kokybiškai validuoti teiginių priskyrimą įvardintoms grupėms bei palengvino išskirtų teiginių interpretavimą racionalumo teorijos atžvilgiu.

Įmonių socialinės atsakomybės samprata

Ieškant atsakymo į klausimą kaip turėtų būti apibrėžta ĮSA susisteminti įvairių autorių ĮSA apibrėžimai ir jų pagrindu sudaryta taksonomija pagal aštuonis požymius, kurie įvardinti taip: nauda, etika ir moralė, gamtosauginių tikslų laikymasis, santykiai su visuomene, santykiai su suinteresuotomis grupėmis, atsakomybė, įsipareigojimas ir įvaizdis. Toliau visi šie požymiai aptariami racionalaus veikimo kontekste.

Nauda ĮSA apibrėžimuose. Nagrinėjant ĮSA apibrėžimus paaiškėjo, kad naudos sąvoka ĮSA apibrėžime atsirado viena pirmųjų. Dar 1776 m. Smith vertindamas organizacijos veiklos kryptingumą akcentavo, jog įmonė visų pirma turi siekti asmeninės ir materialinės naudos maksimizavimo, bei turi racionaliai naudoti turimus gamybos išteklius. Tuo metu ekonomikoje dar nebuvo aiškiai apibrėžta ir logiškai pagrįsta racionalumo sąvoka. Visgi, ja tuometinis mokslas jau disponavo aiškindamas organizacijos veiklos prioritetus. Pastebėtina, jog šiuo atveju romantinės hermeneutikos taikymas leidžia tuometinę organizacinės elgsenos sampratą sugretinti su istorinėmis aplinkybėmis ir būtent tame kontekste apibrėžti įmonių socialinę atsakomybę. Taigi, tai leidžia teigti, jog pelno maksimizavimas tuo metu ir buvo tikroji įmonės paskirtis ir socialinė atsakomybė. Tuo metu vykstantis perversmas pramonėje ir nusistovėjusios valdymo tradicijos, dalinai atspindinčios nesenai ilgą laiką veikusių ir kai kuriuose regionuose vis dar veikiančių autoritarinius režimus, buvo ne kas kita kaip socialinės aplinkos atspindys mažesnėje socialinėje grupėje – organizacijoje. Todėl natūralu, kad tuo metu tam tikri klausimai ĮSA kontekste nebuvo nagrinėjami. Apibrėžiant ĮSA naudos maksimizavimo klausimą, be jau minėto autoriaus, kėlė ir Ricardo (1815), Malthus (1826), Mill (1844), Levitt (1958), Friedman (1970), Carroll (1979, 1991), Shaw ir Barry (1995), Fisher (2004), tačiau iš jų tik Ricardo (1815), Malthus (1826), Mill (1844) ir Friedman (1970), kaip ir Smith (1776), dar kalbėjo ir apie racionalų turimų gamybos išteklių naudojimą. Laikotarpiu nuo 1776 iki 1836 racionalus išteklių naudojimas visgi turėjo kiek kitokią paskirtį nei dabar. Tuo metu racionalus išteklių naudojimas labiau buvo siejamas su pelno maksimizavimu nei su išteklių tausojimu. Visgi, rezultatas yra tas pats, t.y. adaptuota Nash (1951) žaidimų teorija rodo, kad veikiant šiame kontekste racionaliai, - nauda abipusė, tiek įmonei, tiek ir aplinkai, nepriklausomai nuo to kuris iš įvardintų tikslų yra vedantis.

Be minėtų autorių įvairius naudos aspektus nagrinėjo arba įvardijo ir kiti autoriai. Pavyzdžiui, Kok ir kt. (2001), Fisher (2004), kaip ir Smith (1776), Ricardo (1815), Malthus (1826), Mill (1844) ir Friedman (1970) aptarė išteklių naudojimo klausimą, tik, skirtingai nei minėtieji, pastarieji autoriai neakcentavo racionalaus naudojimo dimensijos, tačiau fenomenologinę hermeneutinę jų apibrėžimų analizę parodė, jog Kok ir kt. (2001) ĮSA apibrėžime matomos iracionalaus veikimo nuostatos, kurios pasireiškia per formuluotę „visuomenės gerovės siekimas nepriklausomai nuo tiesioginės įmonės naudos“. Būtent tiesioginės įmonės naudos neigimas arba vienos pusės priverstinis ar savarankiškas atsisakymas siekti sau naudos, žaidimų teorijos atveju, veda prie to, jog abi pusės patiria nuostolių. Vadinasi tokia naudos formuluotė yra iš esmės ydinga ir nuostolinga tiek pačiai įmonei, tiek ir ją supančiai aplinkai, o tai reiškia ir visuomenei.

Nagrinėjami ĮSA aprašai parodė, kad nauda organizacijai pasireiškia per: „kompanijos sugebėjimo konkuruoti didinimą“ (Baker, 2000; Vives ir Peinado-Vara, 2003; Kazokienė, 2005; Juščius ir Snieška, 2008), „gaunamos naudos ir tos naudos pasiekimo būdų derinimą“ (Baker, 2000; Kazokienė, 2005) ir per „įmonės interesų tenkinimą“ (Schermehorn, 2002; Fisher, 2004). Visų šioje pastraipoje paminėtų autorių apibrėžimai yra labiau orientuoti į racionalų veikimą, o skiriasi tik tai, kad jie ĮSA apibrėžimuose išskyrė skirtingus naudos aspektus. Apibendrinant naudos suvokimą galima teigti, jog ĮSA apibrėžtyje dominuoja racionalus naudos suvokimas, o pavienių iracionalaus veikimo atvejų analizė rodo, jog kai kurie autoriai linkę ĮSA plėtoti kaip ideologiją ar „idola forti“, o ne kaip įmonės veiklos filosofiją.

Santykiai su suinteresuotomis grupėmis ĮSA apibrėžimuose randami taip pat nuo Smith (1776) laikų. Be minėto autoriaus, ĮSA kaip santykį su suinteresuotomis grupėmis aprašo Ricardo (1815), Malthus (1826), Mill (1844), Friedman (1962), SA (2000), Schermehorn (2002), Fisher (2004), Waddock (2004), EPUSRK (2006), EBK (2006), Juščius (2007), Jonker ir Marberg, (2007) ir EUROVOC (2009). Tik keturiuose, iš minėtų šaltinių, pateiktuose apibrėžimuose ĮSA apibūdinama indiferentiškai racionalumo/iracionalumo

požiūriu (Waddock, 2004; EPUSRK, 2006; EBK, 2006; Juščius, 2007). Visgi, pirmieji trys šaltiniai (Waddock, 2004; EPUSRK, 2006; EBK, 2006) dar gali būti traktuojami kaip labiau racionalūs dėl to, kad šiuose apibrėžimuose taip pat kartu pateikiamai teiginiai kreipiantys į savarankišką organizacijos apsisprendimą, kai tuo tarpu paskutiniajame (Juščius, 2007) išdėstyta ĮSA apibrėžties loginė sąranka neleidžia tiksliai identifikuoti ĮSA racionalumo lygmens.

Iracionalumas šioje ĮSA apibrėžties kategorijoje sutinkamas Friedman (1970) apibrėžime. Jo teigimu ĮSA, - tai „siauras ekonominis požiūris akcininkų turto didinimui“. Iš pirmo žvilgsnio toks apibrėžimas Nash (1951) teorijos požiūriu atrodo lyg ir racionalus. Visgi, besąlyginė orientacija tenkinti kitų, o ne savo interesus, net jeigu tai ir yra investuotojai ar savininkai ilgainiui veda prie kitų suinteresuotų grupių interesų pažeidimo, kas ir leidžia teigti, jog tokia apibrėžtis yra labiau iracionali nei racionali.

Visų kitų autorių pateikiamuose ĮSA apibrėžimuose aiškiai išvelgiama racionali atsakomybės prigimtis, kuri pasireiškia per autorių ĮSA apibrėžimo argumentus tokius kaip *pažangūs valdymo metodai, teisių apsauga, atvirumas ir atskaitomybė*.

Aptariant ĮSA kaip santykį su suinteresuotomis grupėmis dominuoja orientacija į vartotojus (Smith, 1776; Ricardo, 1815; Malthus, 1826; Mill, 1844; SA, 2000; EPUSRK, 2006). Taip pat, nemažai autorių yra linkę pateikti bendresnio pobūdžio nuorodą į suinteresuotas grupes, tiksliau neidentifikuodami konkrečių ĮSA kuriamos naudos gavėjų (Schermerhorn, 2002; Fisher, 2004; Waddock, 2004; EBK, 2006; Jonker ir Marberg, 2007; EUROVOC, 2009). Tiesa, iš jų Schermerhorn (2002); Fisher (2004) EBK (2006) ir EUROVOC (2009) kiek susiaurina suinteresuotų grupių ratą akcentuodami, jog tai yra išorinės suinteresuotos grupės.

Apibendrinant galima teigti, jog racionaliai suvokiant ĮSA yra svarbios visos suinteresuotos grupės, todėl ĮSA sampratoje nėra tikslinga išskirti kurią nors iš jų, kadangi toks skyrimas ne tik diskriminuoja kitas suinteresuotųjų asmenų grupes, bet ir sudaro prielaidas ĮSA orientuoti iracionalaus veikimo kryptimi, kas veikiau yra organizacinės veiklos trūkumas nei privalumas.

Nagrinėjant *etikos ir moralės vietą ĮSA apibrėžimuose* aiškėja, kad daugumoje etikos ir moralės klausimus aptariantys autoriai tai daro racionalumo suvokimo lygmenyje (Smith, 1776; Ricardo, 1815; Malthus, 1826; Mill, 1844; Levitt, 1958; Friedman, 1970; Votaw, 1973; Carroll, 1991; Shaw ir Barry, 1995; SA, 2000; Boatright, 2000; Kletz, 2002; Whitehouse, 2003; Fisher, 2004; Panwar ir kt, 2006; Eberhard-Harribey, 2006). Šiame kontekste išsiskiria Gudonienės ir Leipuvienės (2007) apibrėžimas, kuris gali būti vertinamas kaip racionalumo požiūriu indiferentiškas, nors jame taip pat yra aiškiai išsakyta nuostata, jog organizacijos turi elgtis etiška.

Kai kurie šios grupės teiginiai, tokie kaip: „žaidimo taisyklių atitikimas“ (Friedman, 1970; Fisher, 2004), „atitikimas pagrindiniams visuomenės kanonams“ (Levitt, 1958; Fisher, 2004), „vadovavimasis visuomenėje priimtomis moralės normomis“ (Levitt, 1958; Friedman, 1970; Shaw ir Barry, 1995), „atitikimas tarp ekonominių ir moralinių taisyklių“ (Kletz, 2002; Eberhard-Harribey, 2006), „etika turi tapti veiklos sąlyga“ (Kletz, 2002; Panwar ir kt, 2006; Eberhard-Harribey, 2006), „neprisidėti prie korupcijos paplitimo“ (SA, 2000) atskirai nagrinėjant gali būti atpažįstami kaip heteronomijos apraiškos. Iš pirmo žvilgsnio šios sąvokos pabrėžia socialinės aplinkos bandymą primesti savo tiesas ir normas įmonei, tuo suvaržant organizacijos veiksmų laisvę, kas būtų traktuojama kaip iracionali veika tiek iš socialinės aplinkos pusės, tiek ir iš įmonės, jeigu ji besąlygiškai tas normas priiima. Kita vertus, jeigu į organizacijos veiklą ir sprendimų priėmimą žiūrėti labiau kompleksiskai, o aplinkos diktuojamas žaidimo taisyklės vertinti kaip visuomenės, kurios dalis yra organizacija, kūrybos produktą, tuomet aiškėja, jog ribojantis veiksnys yra ne kas kita kaip konvencinės (konvento) tiesos teorijos, kurios kūrėja šiuo atveju yra ne vien mokslo bendruomenė, o organizacija ir visuomenė, pasėkoje suformuota nuostata, taisyklė ar norma. Jeigu šios tiesos nuostatos, taisyklės ir normos yra sukurtos prisilaikant racionalumo požiūrio, tuomet ir jų įgyvendinimas gali būti laikomas racionalių procesu. Tokiu būdu, tai, kas iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti heteronomija, iš tiesų yra racionalaus veikimo ribos.

Vertinant etikos ir moralės raišką ĮSA apibrėžimuose pastebėta, jog ši samprata gali keistis priklausomai nuo laikmečio. Pavyzdžiui, antikorupcijos sąvokos įvedimas į ĮSA apibrėžimą yra susijęs su antikorupcijos įstatymų atsiradimu ir jų įsitvirtinimu valstybių teisinėse sistemose. Nepaėjus nei dešimčiai metų nuo korupcijos sampratos teisinio įtvirtinimo antikorupcija įtraukiama į ĮSA apibrėžtį (SA, 2000). Tai rodo, jog ĮSA apibrėžimas yra dinamiškas ir susijęs su visuomenės normų ir nuostatų kaita. Ko gero, tai viena iš esminių priežasčių, kodėl iki šiol jis nėra unifikuotas.

Atlikta analizė parodė, jog etika ir moralė ĮSA apibrėžime gali būti tarktuojama kaip apibrėžimo konstruktyvo dalis nubrėžianti organizacijos racionalaus veikimo socialinėje aplinkoje ribas, kurios yra nustatomos konvento pagrindu.

Santykiai su visuomene bene dažniausiai sutinkamas ĮSA apibrėžimo struktūrinis elementas. Tačiau kartu tai vienas naujesnių ĮSA apibrėžties kriterijų. Mūsų turimoje literatūroje santykiai su visuomene ĮSA apibrėžime atsiranda apie XXa. vidurį (Bowen, 1953). Tai dar vienas argumentas patvirtinantis ĮSA apibrėžimo dinamiškumą ir reflektyvumą visuomenės normoms ir nuostatoms. Tokiu būdu, galima teigti, kad skirtingose kultūrose ir ypač socialinėse sistemose ĮSA apibrėžimas turėtų būti skirtingas.

Taipogi, atkreiptinas dėmesys į tai, kad santykių su visuomene klausimą ĮSA apibrėžimuose analizuoja autoriai, kurių dauguma aukščiau aptartais klausimais nepasisako (*pastaba*: pabraukti nepasisako) Bowen, 1953; Carroll, 1991; Roberts, 1992; Shaw ir Barry, 1995; Mosley ir kt., 1996; PDPVT, 1999; Davidson ir Griffin, 2000; EKŽK, 2001; Kok ir kt., 2001; PB, 2003; Pruskus, 2003; Fisher, 2004; Hemphill, 2004; Jenkins ir Yakovleva, 2005; Kazokienė, 2005; Panwar ir kt., 2006; van Dijken, 2007; Juščius, 2007; Gudonienė ir Leipuvienė, 2007; Jonker ir Marberg, 2007; Kriščiūnas ir Grėblikaitė, 2007; Mankelow ir Quazi, 2007; Nisim ir Benjamin, 2008; EUROVOC, 2009).

Vienas dažniausiai ĮSA apibrėžime sutinkamų santykių su visuomene aprašymo pavyzdžių yra teiginys „maksimizuoti teigiamą poveikį visuomenei“ (Bowen, 1953; Carroll, 1991; Roberts, 1992; Mosley ir kt., 1996; PDPVT, 1999; Davidson ir Griffin, 2000; Kok ir kt., 2001; PB, 2003; Kazokienė, 2005; Jonker ir Marberg, 2007; Jenkins, 2006). Šis teiginys įgalina įžvelgti altruizmo apraiškas ĮSA apibrėžime. Visgi, čia ir kyla esminis klausimas kada ĮSA apibrėžime naudojama sąvoka turėtų būti traktuojama kaip altruizmo, o ne kaip makiavelizmo apraiška. Šiuo atveju, organizacijos veiklos praktikoje noras pasirodyti ir uždirbti dažniausiai iš pažiūros altruistinius teiginius verčia makiavelistiniais. Kita vertus, tarp jų kyla konfliktas kuomet įvedame racionalaus veikimo aplinkybes, kurios iš esmės neigia altruistines nuostatas priskirdamos jas iracionaliam veikimui. Vadinasi, teigiamo poveikio maksimizavimas šiame kontekste egzistuoja su išlyga, kuri neturėtų tapti makiavelizmo išdava. Fenomenologinės hermeneutikos metodu vertinant įmonių veiksmus ĮSA srityje, jų viešąsias akcijas ir teoriniame lygmenyje formuojamus ĮSA apibrėžimus matosi, jog apibrėžimas dažniausiai kuriamas siekiant pagrįsti altruistinių organizacinės veiklos pradą, tuo tarpu kai kurios organizacijos jį perimdamos tenkina makiavelistinius tikslus. Toks scenarijus gali būti vertinamas kaip įdingas ir iracionalus, todėl tokių atvejų reikėtų vengti.

Racionalus pradas santykiuose su visuomene labiausiai atsispindi šiuose ĮSA apibrėžimuose: „gyvenimo kokybės gerinimas verslui ir visuomenei priimtinu būdu“ (PB, 2003; Mankelow ir Quazi, 2007), „sąmoningai sukuriama santykiai tarp organizacijos ir visuomenės bei jos įvairių struktūrinių formų“ (Pruskus, 2003; Kriščiūnas ir Grėblikaitė, 2007), „domėjimasis su visuomene susijusiomis problemomis“ (Roberts, 1992; Jonker ir Marberg, 2007), ir „visuomenės tikslų ir vertybių požiūriu pageidaujama politika, sprendimai bei veikla“ (Bowen, 1953; Panwar ir kt., 2006). Būtent juose yra pasiekiamas ekvilibriumas (Nash, 1951) tarp įmonės ir jos aplinkos, o gaunama nauda yra abipusė.

Įsipareigojimas ĮSA apibrėžimuose taip pat sutinkamas gana dažnai. Jį nagrinėjo: Bowen (1953), Carroll (1991), Roberts (1992), Mosley ir kt. (1996), PDPVT (1999), Davidson ir Griffin (2000), EKŽK (2001), Kok ir kt. (2001), PB (2003), Zadek (2004), Fisher (2004), Hemingway ir MacLagan (2004), Waddock (2004), EISAF (2004), Jenkins ir Yakovleva (2005), Kazokienė (2005), EBK (2006), Panwar ir kt. (2006), van Dijken (2007), Gudonienė ir Leipuvienė (2007), Jonker ir Marberg (2007), Mankelow ir Quazi (2007), Nijhof ir de Bruijn (2008), Juščius ir Snieška (2008), EUROVOC (2009), LR SADM (2005). Šis terminas kaip ir „*santykiai su visuomene*“ pasirodo XXa. viduryje. Tai irgi patvirtina ĮSA apibrėžimo dinamiškumą ir reflektyvumą. Daugumoje, šį terminą naudoja autoriai ĮSA apibrėžime aptariantys ir santykius su visuomene (Bowen, 1953; Carroll, 1991; Roberts, 1992; Mosley ir kt., 1996; PDPVT, 1999; Davidson ir Griffin, 2000; EKŽK, 2001; Kok ir kt., 2001; PB, 2003; Fisher, 2004; Jenkins, 2004; Kazokienė, 2005; Panwar ir kt., 2006; van Dijken, 2007; Gudonienė ir Leipuvienė, 2007; Jonker ir Marberg, 2007; Mankelow ir Quazi, 2007; EUROVOC, 2009), o tai rodo, jog ĮSA apibrėžimas kreipiamas altruistinių santykių su visuomene kryptimi. Visgi, žvelgiant iš racionaliojo veikimo pozicijų altruistinių nuostatų raiška šiame kontekste tegali būti priskirta idealybės sričiai, kuri tarnauja kaip sąlyginis veiklos orientyras, o ne kaip absoliutas savaime.

Nagrinėjant ĮSA apibrėžimus dažniausiai sutikti teiginiai „organizacijos įsipareigojimas, kuris įtraukiamas į organizacijos veiklą ir politiką“ (Bowen, 1953; Carroll, 1991; Roberts, 1992; Mosley ir kt., 1996; PDPVT, 1999; Davidson ir Griffin, 2000; Kok ir kt., 2001; PB, 2003; Hemingway ir MacLagan, 2004; Jenkins ir Yakovleva, 2005; Kazokienė, 2005; Jonker ir Marberg, 2007) bei „įsipareigojimas minimizuoti

neigiamą įtaką“ (Bowen, 1953; Carroll, 1991; Roberts, 1992; Mosley ir kt., 1996; PDPVT, 1999; Davidson ir Griffin, 2000; Kok ir kt., 2001; PB, 2003; Jenkins ir Yakovleva, 2005; Kazokienė, 2005; Jonker ir Marberg, 2007). Jie taip pat savo konfigūracijoje formuoja pagrindą altruistinių nuostatų raiškai, kuri kaikiurių autorių slopinama tokių teiginių kaip „asmeninės ir materialinės naudos (pelno) maksimizavimas“ (Carroll, 1991) labiau būdingų organizacijoms siekiančioms makiavelistinių tikslų. Čia verta paminėti, jog organizacija balansuodama tarp šių sąvokų tarsi apsibrėžia racionalaus veikimo ribas, iš kurių viena yra altruizmo ir racionalumo, o kita makiavelizmo ir racionalumo sankirtoje. Tokiu būdu racionalumas lieka šių verčių viduryje ir traktuoja jas kaip sąlyginai iracionalias.

Atsakomybė ĮSA apibrėžimuose atsirado pora dešimtmečių vėliau nei išipareigojimo samprata (Votaw, 1973). Tai gana paradoksalus faktas turint omenyje, kad pačioje ĮSA sąvokoje jau yra terminas atsakomybė. Tai rodo, jog autoriai ėmėsi atsakomybės apibrėžties siaurinio ir tikslinio ĮSA kontekste (Votaw, 1973; Carroll, 1979, 1991; Mosley ir kt., 1996; Baker, 2000; Baker, 2001; Whitehouse, 2003; Pruskus, 2003; Hemingway ir MacLagan, 2004; Waddock, 2004; Kazokienė, 2005; EPUSRK, 2006; EBK, 2006; van Dijken, 2007; Juščius, 2007; Kriščiūnas ir Grėblikaitė, 2007; Jonker ir Marberg, 2007). Daugiausiai akcentuojama teisinė ir juridinė atsakomybė (Votaw, 1973; Carroll, 1979, 1991; Mosley ir kt., 1996; Baker, 2001; Whitehouse, 2003; Hemingway ir MacLagan, 2004; Juščius, 2007). Tokia atsakomybės traktuotė gali būti apibrėžiama kaip konformizmo socialinei aplinkai išraiška bei kaip bandymas reikšminti ĮSA sampratą tuo užtikrinant jos spartesnę sklaidą tarp organizacijų. Visgi, čia nereiktų pamiršti, jog teisinė sistema užduoda žaidimo taisykles nustatytas bendru visuomenės susitarimu, vadinasi jų laikymasis ir yra traktuotinas kaip organizacijos racionalus veikimas. Teisinis nihilizmas šiuo atveju galimas tik tada, kuomet įstatymas numato mažiausia ką įmonė turi įvykdyti, o aukštesnių išipareigojimų nereglamentuoja, tuomet galima peržengti teises ribas siekiant aukštesnių nei reglamentuojama tikslų, tačiau čia kyla klausimas, o kur tokiais atvejais yra racionalumo ribos? Pats nihilizmo apibrėžimas šiame kontekste jau rodo organizacijos susipriešinimą su epochos ar visuomenės įprastomis bendravimo, religijos, estetikos ar etikos normomis, kurios oficialiai reglamentuojamos teisinės sistemos pagalba. Taip pat reikia pažymėti, jog nihilizmo pasekmės dažniausiai yra socialinė atskirtis (Guogis, 2004) ir marginalizacija (Valackienė, 2005). Vadinasi žaidimo taisyklių nepaisymas ne tik yra iracionalus veiksmas, bet kartu ir pasižymi socialinėmis pasekmėmis, kurios nenaudingos tiek pačiai organizacijai, tiek ir ją supančiai socialinei aplinkai. Tokiu būdu, racionalumo apibrėžtis ĮSA sampratoje padeda organizacijai subalansuoti savo veiklą taip, kad ji galėtų siekti savo tikslų nepažeisdama socialinių taisyklių nei gerąja nei blogąja prasme.

Įvaizdis ĮSA apibrėžimuose nėra labai paplitęs. Jį į savo apibrėžimą įtraukia Kazokienė (2005). Įvaizdis ĮSA atveju suprantamas kaip „bešališkumas“, „interesų konflikto vengimas“ ir „tinkamas įvaizdis“. Minėtos sampratos rodo, jog iš įmonių tikimasi konformizmo galiojančioms nuostatomis ir organizacijai priskiriamas statisto vaidmuo. Iš vienos pusės tai neprieštarauja racionalaus veikimo apibrėžčiai, iš kitos pusės tokia samprata siaurina racionalaus veikimo apibrėžtį varžydama organizacijos kaitos iniciatyvų pasireiškimą.

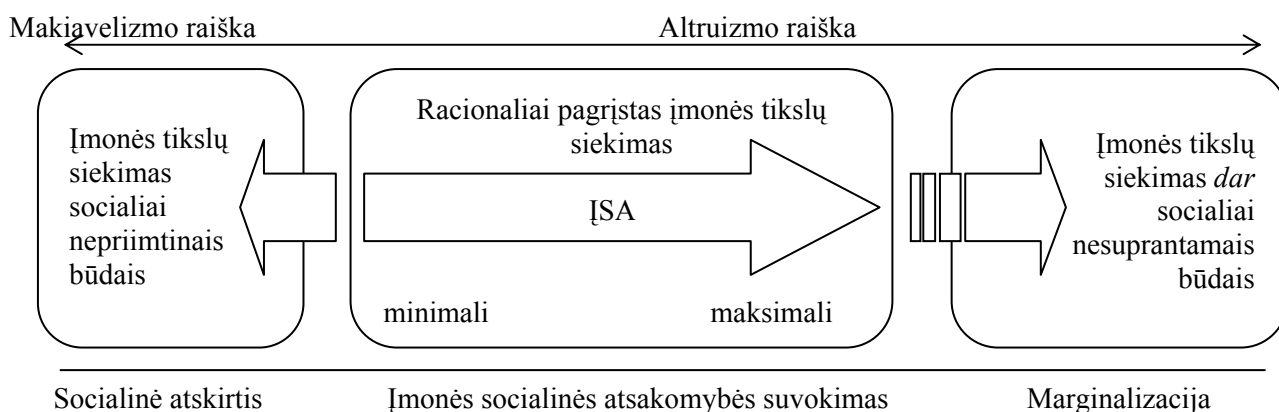
Gamtosauginių tikslų laikymasis yra bene naujausia ĮSA apibrėžties sritis (SA, 2000; EKŽK, 2001; Niskala ir Tarna, 2003; EBK, 2006; Panwar ir kt., 2006; van Dijken, 2007; Juščius, 2007; EUROVOC, 2009). Prielaidos gamtosauginių klausimų įtraukimui į ĮSA sampratą susidarė dėl apibrėžimo reflektyvumo visuomenės normoms ir nuostatomis, kurios dėl neigiamo poveikio gamtai po truputį keičiasi. Tai dar kartą patvirtina faktą, jog dėl dinamiškos prigimties ĮSA apibrėžimas neturėtų būti unifikuojamas, tačiau nustatytų taisyklių pagalba gali būti unifikuojami jos formavimo principai. Kalbant apie gamtosauginių tikslų laikymąsi racionalumo kontekste, tai galima būtų vertinti kaip racionalų žingsnį, juolab, kad jis neriboja pelno maksimizavimo kaip tokio, o tik keičia pelno maksimizavimo metodus.

Įmonių socialinės atsakomybės formavimo racionalaus veikimo pagrindu apibendrinimas ir diskusija

Atliktas ĮSA sampratos aiškinimas racionalaus veikimo požiūriu parodė, kad formuojami ĮSA orientyrai kartais peržengia racionalaus veikimo ribas dėl ko organizacija pastūmėjama veikti iracionaliai. Siekiant to išvengti ateityje, sudarytas įmonės socialinės atsakomybės raiškos socialinių pasekmių modelis (žr. 1 pav.). Jo loginiu pagrindu pasirinktas Jonker ir Marberg (2007) suformuluotas ĮSA apibrėžimas, kuris papildytas aukščiau įvardintais racionalumo argumentais bei įžvalgomis.

Aksiologijos požiūriu Jonker ir Marberg (2007) suformuluotas ĮSA apibrėžimas postuluoja teiginius, priimtinus socialinės idealybės sričiai, kas leidžia jį interpretuoti kaip siekiamybę, o ne kaip faktinę realybę.

Idealaus tipo formavimas yra pozityvus dalykas, tačiau faktinės realybės peržengimas yra ribotai leistinas. Taip nutinka todėl, kad didesnio žingsnio žengimas gali pastūmėti organizaciją tapti marginalia. Šiuo atveju marginalią organizaciją reikėtų traktuoti kaip socialiai nesuprastą, tačiau socialinei aplinkai žalos nedarančią organizaciją. Iš kitos pusės, visiškas organizacijos atsiribojimas nuo socialinės aplinkos ir tapsmas socialiai neatsakinga veda prie socialinės atskirties. Tokių organizacijų pavyzdys yra organizacijos, kurios pelną gauna nusikalstamos veiklos pagrindu. Vadinasi ĮSA apibrėžtis balansuoja tarp atskirties ir marginalumo. Šis balansavimas atspindėtas 1-ame paveiksle. Jame matosi, jog įmonės veikla yra racionali tik tuomet, kuomet visuomenė suvokia įmonės socialinę atsakomybę. Peržengus šio suvokimo ribą, net jeigu tai yra atliekama altruistiniais pagrindais, įmonė sukonfliktuoja su socialine aplinka, kuri dar nėra pasiruošusi suprasti ir palaikyti šį žingsnį. Šis konfliktas kaip taisyklė pirmiausia įvyksta tarp konkuruojančių įmonių, kurios siekiamos išlaikyti užsiimtas pozicijas rinkoje yra linkusios nuneigti pasiūlytą vertės sampratą sukurdamos prielaidas visuomenei vartoti įprastas ir pigesnes paslaugas ir prekes. Todėl neretai nutinka taip, kad įmonė, kuri ryžtasi keisti nusistovėjusias normas tampa marginalia, o vėliau bankrutuoja ir tik po kiek laiko kitos organizacijos perima jos idėjas ir ilgainiui jos tampa nauja socialine realybe bei norma. Štai kodėl altruistinės nuostatos yra skatintinos, nors per didelė jų raiška veda prie organizacijos susipriešinimo su socialine aplinka. Panašus rezultatas pasiekiamas ir aklai siekiant sau naudos tuo pačiu paminant galiojančias socialines taisykles. Šiuo atveju organizacijos dažniausiai vadovaujasi makiavelizmo nuostatomis ir to pasėkoje patenka į socialinę atskirtį. Skirtingai nei pirmuoju atveju, riba tarp socialinės atskirties ir racionaliai pagrįsto įmonės tikslų siekimo yra griežtai reglamentuota bei grindžiama teisine sistema, kai tuo tarpu riba tarp racionaliai pagrįsto įmonės tikslų siekimo ir marginalizacijos gali kisti, t.y. gali būti praplėsta organizacijos gebėjimo argumentuoti ir laiku bei patraukliai pateikti naują idėją. Taip yra todėl, kad ši riba dažniausiai apsprendžiama nusistovėjusių neformalių socialinių normų, kurios apibrėžtą laiko tarpą veikia kaip konvencinė tiesos teorija.

1 pav. Įmonės socialinės atsakomybės raiškos socialinių pasekmių modelis

Pabaigoje galima pažymėti, jog ĮSA aiškinimas racionalaus veikimo pagrindu leido pasiūlyti ĮSA apibrėžimo formavimo principus, kurie ateityje gali būti tobulinami atlikus empirinius tyrimus. Taipogi, šis modelis padeda ĮSA suvokti kaip reiškinį, o tai reiškia, jog tai gali būti prielaida jo tolimesniam tyrimui.

Literatūra

1. Baker M.J. (2000). Marketing theory. Cengage Learning EMEA.
2. Baker, J. (2001). Freedom of Association and CSR. In OECD Conference on Corporate Social Responsibility. <http://www.oecd.org/pdf/M00003000/M00003662.pdf>
3. Barney, J. (1991). Firm resources and sustained competitive advantage. Journal of Management, 17, 99–120.
4. Blattberg, C. (2000). From Pluralist to Patriotic Politics: Putting Practice First. Oxford and New York: Oxford University Press.
5. Boatright, J. R. (2000). Ethics and the Conduct of Business, 3rd Edition. Prentice Hall.
6. Bowen, H.R. (1953). Social Responsibilities of the Businessman. New York: Harper & Row.

7. Carroll A.B. (1979). A Three-Dimensional Conceptual Model of Corporate Social Performance. *Academy of management Review*, 4, 497-505.
8. Carroll A.B. (1991). The Pyramid of Corporate Social Responsibility: Toward the Moral management of Organizational Stakeholders. *Business horizons*, July-August, 7-15
9. DeFillipi, R. J. (1982). Conceptual Framework and Strategies for Corporate Social Involvement Research. In *Research in Corporate Social Performance and Policy*. Connecticut: JAI Press.
10. van Dijken, F. (2007). Corporate social responsibility: market regulation and the evidence. *Managerial law*, 49 (4), 141-184.
11. Davidson, P., Griffin, R. W. (2000). *Management: Australia in a Global Context*. Brisbane: Wiley.
12. Donaldson, L., Davis, J. H. (1991). Stewardship theory or agency theory: CEO governance and shareholder returns. *Australian Journal of Management*, 16, 49-64.
13. Donaldson, T., Preston, L. E. (1995). The stakeholder theory of the corporation: concepts, evidence, and implications. *Academy of Management Review*, 20, 65-91.
14. Eberhard-Harribey, L. (2006). Corporate social responsibility as a new paradigm in the European policy: how CSR comes to legitimate the European regulation process. *Corporate Governance*, 6 (4), 358-368.
15. Europos Bendrijų Komisija (EBK) (2006). Augimo ir užimtumo partnerystės įgyvendinimas paversti Europą įmonių socialinės atsakomybės pavyzdžiu. Europos Bendrijų Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai bei Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui. Briuselis, KOM (2006) 136.
16. Europos įmonių socialinės atsakomybės forumas (EJSF). (2004). http://ec.europa.eu/enterprise/csr/ereb/ereb_en.htm
17. Europos komisijos žalioji knyga (EKŽK). (2001). <http://eur-lex.europa.eu/lt/index.htm>
18. Europos parlamento užimtumo ir socialinių reikalų komitetas (EPUSRK), 2006. Pranešimo projektas dėl įmonių socialinės atsakomybės: naujosios partnerystės. Briuselis, 2006/2133(INI).
19. Europos žodynas (EUROVOC) (2009). http://europa.eu/eurovoc/sg/sga_doc/eurovoc_dif!SERVEUR/menu!prod!MENU?langue=EN
20. Fisher J. (2004). Social Responsibility and Ethics: Clarifying the Concepts. *Journal of Business Ethics*, 52, 391-400.
21. Friedman, M. (1962). *Capitalism and Freedom*. Chicago: University of Chicago Press.
22. Friedman, M. (1970). The Social Responsibility of Business is to Increase its Profits. *New York Times Magazine*, September 13.
23. Hemingway C.A., MacLagan P.W. (2004). Managers' Personal Values as Drivers of Corporate Social Responsibility. *Journal of Business Ethics*, 50, 33-44.
24. Hemphill, T. (2004). Corporate Citizenship: The Case for a New Corporate Governance Model. *Business and Society Review* 109 (3), 339-361.
25. Jenkins, H. (2004). A critique of conventional CSR theory: An SME perspective. *Journal of General Management* 29 (4), 37-57.
26. Jenkins, H. (2006). Small business champions for corporate social responsibility. *Journal of Business Ethics*, 67, 241-256.
27. Jenkins, H., Yakovleva, N. (2005). Corporate social responsibility in the mining industry: Exploring trends in social and environmental disclosure. *Journal of Cleaner Production*, 13, 23-31.
28. Jones, T. M. (1995). Instrumental stakeholder theory: a synthesis of ethics and economics. *Academy of Management Review*, 20 (2), 404-437.
29. Jonker, J., Marberg A. (2007). Corporate social responsibility: Quo vadis? *Journal of Corporate Citizenship*, 27, 107-118.
30. Juščius, V. (2007). Verslo socialinės atsakomybės teorijų raida. *Ekonomika*, 78, 48-64.
31. Juscus, V. and V. Snieska (2008). 'Influence of Corporate Social Responsibility on Competitive Abilities of Corporations', *Inžinerinė ekonomika - Engineering economics*(3), pp. 34-44.
32. Gudonienė V., Leipuvienė K. (2007). Socialinių iniciatyvų versle analizė: nauda, kaštai, įtaka verslui ir visuomenei. Vilnius: Ekonominės konsultacijos ir tyrimai.
33. Guogis, A. (2004). Globalizacijos poveikis socialinei apsaugai ir socialinei atskirčiai. *Politologija*, 36 (4), 78-109.
34. Kazokienė L. (2005). Verslo socialinė ir etinė atsakomybė rinkodaros aspektu. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 5, 166-171.
35. Key, S. (1999). Toward a new theory of the firm: a critique of stakeholder "theory". *Management Decisions*, 37 (4), 317-328.
36. Kletz, P. (2002). Global responsibility and total freedom. *Corporate Governance*, 3(3), 39-51.

37. Kok, P., van der Wiele, T., McKenna R., Brown A. (2001). A Corporate Social Responsibility Audit within a Quality management Framework. *Jornal of Business Ethics*, 31, 285-297.
38. Krisciunas K., Greblikaite J. (2007). 'Entrepreneurship in Sustainable Development: SMEs Innovativeness in Lithuania', *Inzinerine ekonomika - Engineering economics*(4), pp.20-25.
39. Levitt, T. (1958). The dangers of social responsibility. *Harvard Business Review*, 36(5), 41-50.
40. Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2005 m. gruodžio 22 d. įsakymas Nr. A1-337 „Dėl įmonių socialinę atsakomybę 2006-2008 metais skatinančių priemonių patvirtinimo“ (LR SADM). <http://www.socmin.lt/index.php?1342468704>
41. Malthus Th. (1826). An Essay on the Principle of Population. <http://www.econlib.org/library/Malthus/malPlong.html>
42. Mankelov G., Quazi A. (2007). Factors affecting SMEs Motivations for Corporate Social Responsibility. *Australian and New Zeland Marketing Academy. Conference track 5*, 2367-2374.
43. Marx K. (1906). *Capital: A Critique of Political Economy*, Vol. I. The Process of Capitalist Production. <http://www.econlib.org/library/YPDBooks/Marx/mrxCpA.html>
44. Matten, D., Crane, A. (2005). Corporate citizenship: toward an extended theoretical conceptualization. *Academy of Management Review* 30 (1), 166-179.
45. Mill J. (1844). *Elements of Political Economy*. <http://www.econlib.org/library/MillJames/mljElm.html>
46. Mosley, D., Pietri, P.H, Megginson L.C. (1996). *Management: Leadership in Action* New York: Harper Collins. .
47. Nash, J.F. (1951). Non-Cooperative Games. *The Annals of Mathematics*, 54 (2), 286-295.
48. Nijhof, A., de Bruijn, T. (2008). Partnerships for corporate social responsibility. A review of concepts and strategic options. *Management Decision*, 46 (1), 152-167.
49. Nisim, S., Benjamin O. (2008). Power and size of firms as reflected in cleaning subcontractors' practices of social responsibility. *Journal of Business Ethics*, 83, 673-683.
50. Niskala, M., Tarna K. (2003). *Social Responsibility Reporting*. KHT Media. Gummerus Oy, Helsinki , Finland.
51. Panwar, R., Rinne, T., Hansen, E., Juslin., H. (2006) *Corporate Responsibility Balancing: Economic, Environmental, and Social Issues in the Forest Products Industry*. *Forest Products Journal*, 56 (2), 4-12.
52. Pasaulio bankas (PB) (2003). <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/EXTDEVCOMMENG/EXTDEVCOMSUSDEVT/0,,contentMDK:20243787~menuPK:509009~pagePK:64146915~piPK:64146896~theSitePK:423901,00.html>
53. Pasaulio darnios plėtros verslo taryba (PDPVT). (1999). <http://www.wbcsd.org/DocRoot/LHL2GaKLSvqUKrlcbVTJ/CSRLord.pdf>
54. Penrose E. (1959) *The Theory of the Growth of the Firm*. Oxford University press.
55. Post, J. (1978). *Corporate Behavior and Change*. Virginija: Renton Publishing Company.
56. Preston, L., Post, J. (1975). *Private Management and Public Policy*. New Jersey: Prentice Hall.
57. Pruskus, V. (2003). Verslo socialinė ir etinė atsakomybė rinkodaros aspektu. *Verslas: teorija ir praktika*, T. III, Nr. 1, p. 43-52.
58. Ricardo, D. (1815). An Essay on Profits. <http://socserv2.socsci.mcmaster.ca/~econ/ugcm/3ll3/ricardo/profits.txt>
59. Roberts, J. (1992). Determinants of CSR Disclosures. *Accounting, Organizations and Sodiety*, 17 (6), 595-612.
60. Say, J. P. (1821). *A Treatise on Political Economy*. <http://www.econlib.org/library/Say/sayT.html>
61. Shaw, W. H., Barry V. (1992). *Moral Issues in Business*, 5th edition. Belmont: Wadsworth Publishing.
62. Schermerhorn, J. R. (2002). *Management*, 7th edition. New York: Wiley.
63. Smith, A. (1776). *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, 1976 ed., by E. Cannan, The University of Chicago Press, Chicago, IL.
64. Social agenda (SA): opportunities, access and solidarity in 21st century Europe. (2000). Commision of the European communities. Brussels, 2000.
65. Sternberg, E. (1997). The defects of stakeholder theory. *Corporate Governance: An International Review*, 5 (1), 3-10.
66. Valackienė A. (2005). Marginalizacijos problemų identifikavimas kaip viena sėkmingo administravimo sąlygų. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 5, 388-391.
67. Vives, A., Peinado-Vara, E. (2003). Editors. *Panama City* .October 26-28, pp. 1-75.
68. Votaw, D. (1973). Genius Becomes Rare. In D. Votaw and S. Sethi (Ed.), *The Corporate Dilemma: Traditional Values Vs. Contemporary Problems*. Prentice Hall.

69. Waddock, S. (2004). Parallel Universes: Companies, Academics, and the Progress of Corporate Citizenship. *Business and Society Review*, 109 (1), 5-42.
70. Wernerfelt, B. (1984). A resource based view of the firm. *Strategic Management Journal*, 5, 171–180.
71. Whitehouse L. (2003). Corporate Social Responsibility, Corporate Citizenship and the Global Compact. *Global Social Policy*, 299 (3), 299-318.
72. Williamson, O. E. (1993). Calculativeness, trust, and economic organization. *Journal of Law and Economics*, 36, 453–486.
73. Zadek, S. (2004). The path to corporate responsibility. *Harvard Business Review*, December, 125-132.

FORMATION OF CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY BASED ON RATIONAL BEHAVIOUR

Sigitas Vaitkevicius, Dalia Stukaite

Summary

During the analysis of ancient descriptions of corporate social responsibility founded that earlier expression of social responsibility mostly was based on rational behavior and on practical decision making. Differences only found between a scopes of authors. Every one of them worked in a different area of corporate social responsibility that's why description of corporate social responsibility was modified and extended lots of time until now. However, main elements related to rational behavior exist and dominate in descriptions structure until now. Irrational behavior facts, such as ideology, policy, interests over economic and technical aims of organization, sometimes occur in description of corporate social responsibility too. Trying to explain the negative effect of irrational behavior J.Nash (1951) game theory selected as a theoretical background of rational social responsibility formation. Game theory helps to illustrate the outcomes of irrational decision making process. Those outcomes later interpreted in a context of social exclusion and marginalization. As a result of this work social sequel model of corporate social responsibility expression are created and presented in this paper. Analysis of the rational behavior based on eight attributes which where distinguished from analysis and hermeneutic interpretation of descriptions of corporate social responsibility. The set of chronologic-authorial and thematic-authorial analysis there applied for extraction and systematization of mentioned attributes.

The aim of this paper is to make the theoretical description of the formation principles of rational corporate social responsibility

Keywords: corporate social responsibility, rational action, social exclusion, marginalization.

